

Қадимги Шумер цивилизацияси инсоният тарихидаги энг илк ёзувли ва давлат тизимига эга бўлган жамиятлардан бири ҳисобланади. Бу цивилизация Месопотамия — яъни ҳозирги Ироқ ҳудудида, асосан Тигр ва Евфрат дарёлари орасида жойлашган бўлиб, милoddан аввалги IV-III минг йилликларда юксалишга эришган. Шумерлар дини эса нафакат уларнинг ижтимоий ва сиёсий ҳаётида, балки инсониятнинг илк диний тасаввурларининг шаклланишида ҳам катта аҳамият касб этган.

ДИНИЙ КОСМОГОНΙΑ ВА ИЛОХИЙ ПАНТЕОН

Шумерлар кўп худоли (политеистик) динга эга бўлганлар. Улар оламнинг пайдо бўлишини ибтидоий тартибсизликдан (хаос) сўнг худолар олами воситасида ташкил топган, деб эътиқод қилишган. Улар учун табиат ходисалари, жисмлар ва жамият ичидаги ҳар бир муҳим воқеалик ортида муайян худо ёки илохий мавжудот турарди.

Энг юқори макомга эга бўлган илк шумер худолари қуйидагилар эди:

- Ан (An) — осмон худоси, илохий падари азам.
- Энлил (Enlil) — шамол ва ҳаво худоси, кўпинча худолар шоҳи деб тасвирланади.
- Энки (Enki) — билим ва ер ости сувлари худоси, ақл ва ихтиролар рамзи.
- Инанна (Inanna) — муҳаббат, уруш ва ҳосилдорлик илоҳаси (кейинчалик бобилликларда Иштар сифатида танилган).

Бу худолар ўзларига ҳос вазифалар ва шаҳарлар билан боглик эди. Масалан, Энлил Ниппур шаҳрининг асосий худоси бўлган бўлса, Инанна Урук шаҳрида марказий мавкега эга эди.

ИБОДАТ ВА ИБОДАТХОНАЛАР

Шумерларда ибодат жамоавий ва маросимий шаклда амалга ошириларди. Худоларга курбонлик килиш, ният килиш, дуо ва турли тантаналар ибодатнинг муҳим қисмлари бўлган. Хар бир катта шаҳарда худога бағишланган зиқурат деб номланган юқори пирамидали ибодатхоналар қурилган бўлиб, бу ибодатхоналар нафакат диний, балки сиёсий ва иқтисодий марказлар вазифасини ҳам бажарарди. Ибодат маросимларини асосан рухонийлар (эн ва энси) бошқарган ва улар орқали халқ билан худолар ўртасида алоқа ташкил этилган. Худоларга фақат ибодат ва курбонлик орқали ёқиш мумкин, деб ишонганлар.

ОЛАМНИНГ ТУЗИЛИШИ ВА ОЛАМДАН КЕТИШ

Шумерлар оламни учта қаватдан ташкил топган, деб тасаввур қилишган:

1. Осмон – Ан худосининг жойи.
2. Ер – инсонлар ва ҳаёт жойи.
3. Ер ости дунёси – ўликлар олами.

Ўликлар дунёси гамгин, қоронғу ва чанг билан тўлган деб тасвирланган. Инсон ўлгандан сўнг руҳи (гидим) ер ости оламига тушар ва у ерда абадий қоларди. Шумерлар учун охираат ҳаёти жуда ёруғ тасаввур эмасди. Шу боис, улар бу дунёдаги ҳаётни қадрлар ва уни улуглардилар.

АХЛОҚ ВА ИЛОХИЙ ҲУҚУҚ

Шумер дини инсонни худолар олдида масъул деб билади. Худоларнинг амрларига бўйсунмаслик жиноят сифатида қараларди. Шунингдек, руҳий ва ахлокий қокликка ҳам эътибор берилган. Айниқса қасам, алдамчилик, аҳдга хиёнат, зино ва ноҳақ қон тўқиш қаби ишлар катта гуноҳ ҳисобланган.

Шумерларда ҳуқуқий ва диний тушунчалар қамбарчас боғланган бўлиб, Эанна ва Энлил қонунларни инсониятга етказган деб эътиқод қилинган. Кейинчалик Бобиллик Ҳаммурапи қонунлари ҳам айнан шу диний-ҳуқуқий анъаналардан илҳом олган. Ҳуллас, Қадимги Шумерлар дини инсоният тарихидаги илк ёзма қинлардан бири бўлиб, кейинчалик қелган Месопотамия ва Шарқ цивилизациялари учун асосий диний ва ахлоқий таянч бўлиб хизмат қилган. Ушбу қиннинг таъсири нафакат тарихий ва диний, балки фалсафий ва маданият жихатдан ҳам оламшумул аҳамиятга эга бўлган. Қадимги шумерлар орқали инсон илк бор табиат ва олам ҳақида илохий тушунчага эга бўлган ва уни тизимли равишда изоҳлашга ҳаракат қилган.

Абу Муслим
(профессор, сиёсий таҳлилчи)